

• Třebíč •

20 LET

V ELITNÍ SPOLEČNOSTI

SBORNÍK PŘÍSPĚVKŮ

z odborné konference 16. srpna 2023
Muzeum Vysočiny Třebíč, Kamenný sál, Zámek 1, Třebíč

unesco

Židovská čtvrť a bazilika
sv. Prokopa v Třebíči

OBSAH

ÚVODNÍ SLOVO

Mgr. Pavel Pacal , <i>starosta města Třebíče</i>	4
Ing. Pavel Janata , <i>místostarosta města a Site Manager</i>	5

PŘEDNÁŠKY

Mgr. Daniel Brýdl LL.M. , <i>starosta Litomyšl</i>	6
‣ Oživení památky UNESCO - Zámecké návrší v Litomyšli	
Mgr. Jana Ličková , <i>město Bardějov</i>	10
‣ Historické jádro města Bardejov – 23. roků lokality SKD UNESCO	
MVDr. Pavel Heřman	16
‣ Co bylo před UNESCO	
Ing. arch. Jaroslav Klenovský , <i>Židovská obec Brno</i>	20
‣ Postavení a význam souboru třebíčských památek v rámci Seznamu světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO	
Mgr. Dita Limová , <i>vedoucí odd. vztahů UNESCO, MK ČR</i>	24
‣ Kulturní dědictví Třebíče – potenciál synergického efektu	
Ing. arch. Věra Kučová , <i>vedoucí oddělení s mezinárodním statusem NPÚ Praha</i>	26
‣ Seznam světového dědictví a Česká republika	
Ing. Ladislav Seidl, MBA , <i>vedoucí odboru kultury, památkové péče a CR, KrÚ Kraje Vysočina</i>	30
‣ Péče o památky v Kraji Vysočina	

ÚVODNÍ SLOVO

Mgr. Pavel Pacal, starosta města Třebíče

Vážená paní poslankyně, vážený pane poslanče, vážení vzácní hosté, vítajte všichni v Třebíči. Jsem velice rád, že jste přijali naše pozvání a přijeli na slavnostní konferenci u příležitosti dvacátého výročí zápisu třebíčských památek na seznam UNESCO. Zápis proběhl dne 3. července 2003, byl to čtvrtek. Tímto dnem bylo završeno úsilí mnoha lidí, kteří dovedli město Třebíč na prestižní Seznam a ukázali mezinárodní ocenění našeho krásného města. Já osobně myslím, že vše započalo již začátkem 90. let, pod vedením tehdejšího starosty Pavla Heřmana. Město Třebíč našlo obrovskou odvahu a investovalo obrovské, na tu dobu opravdu velké, peníze do země. Do země do židovské čtvrti, o které většina tehdejších obyvatel neměla ponětí, jak je to vzácné území a jakou nedílnou součástí historie města Třebíče tvoří. Bylo to velmi prozíravé, odvážné a jak pan Heřman řekne, tak určitě za to nesklízeli jen samý obdiv, ale možná i naopak. Ale vydrželi. A myslím si, že tím byl položen základní kámen toho, aby se mohly rozvíjet další aktivity. Dále nebudu vyjmenovávat všechny, kteří se o to zasloužili, protože jich je obrovské množství a nechťel bych na někoho zapomenout. Všem patří velké poděkování za to, že se zápis podařil. Zápis, který tvoří a odkazuje na trvalou připomínku historie města. Právě trvalá připomínka historie našeho krásného města je z mého pohledu to nejcennější. Jsem si téměř jist, že většina obyvatel neměla ponětí o tom, že židovská komunita tvořila tak velkou a nedílnou součást historie města již od nepaměti, to znamená po staletí. Židovská a křesťanská komunita zde žily vedle sebe, žily mírumilovně. Soužití mělo jasný řád a bylo bez větších problémů a fungovalo. Na rozdíl od dnešní společnosti, ve které soužití a tolerance k odlišnému vyznání či k odlišné kultuře je čím dál menší a v některých částech světa velmi komplikované. Tak zde se to dokázalo po staletí. A to si myslím, že je tou hlavní myšlenkou zápisu na prestižní Seznam UNESCO. Jsem přesvědčen, že díky zápisu široká veřejnost ví, že v Třebíči existovaly rodiny Subaků, Taussigů, Glasnerů, Grünbergerů, Polnauerů, kteří zde pracovali, podnikaly, jejich děti se zde vzdělávaly, a všichni zde zanechávali nesmazatelnou stopu v historii našeho města. To všechno se podařilo a za to patří ještě jednou velké poděkování všem, kteří k tomu přispěli. Já pevně věřím, že dnes během této slavnostní konference dostaneme i nějaké informace tzv. zpod pokličky, toho, jak to probíhalo, případně, co nás čeká, že to nebylo tak jednoduché a že i ty povinnosti, které jsou s tím spojené, jsou především o odpovědnosti vůči dalším generacím, kterým my ten vzkaz musíme zachovat a předat jim ho, aby ony věděly, jak se historie města vyvíjela. Děkuji vám, že jste přijeli a přeji vám, abyste si dnešní konferenci užili. Děkuji!

Ing. Pavel Janata, místostarosta města a Site Manager

Vážení hosté, dámy a pánové, je mi ctí přednést úvodní slovo na konferenci při příležitosti 20. výročí zápisu na Seznam světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO.

Třebíčská památka zapsaná na Seznam světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO, Židovská čtvrť a bazilika sv. Prokopa v Třebíči, se v roce 2003 stala vůbec první židovskou památkou mimo stát Izrael, která se ocitla na tomto seznamu a toto prvenství to už nám nikdo nevezme. Až do předminulého roku byla Třebíč jedinou židovskou památkou na tomto seznamu, ale už 2 roky to neplatí, protože v roce 2021 došlo k zápisu souboru židovských památek v Německu ve Špýru, Wormsu a Mohuči. Takže už nejsme jediní, ale stále a navždy budeme první.

Význam trebičské památky UNESCO rozhodně nespočívá pouze v materiální podstatě nemovitostí, které se zachovaly z minulosti, ale je tady také významný kulturně společenský přesah. Já si dovoluji ocitovat z popisu mimořádné univerzální hodnoty, co je tou podstatou a co je vlastně chráněno. Cituji tedy: „Židovská čtvrť a bazilika sv. Prokopa v Třebíči nesou svědectví o souběžném trvání a výměně hodnot mezi dvěma odlišnými kulturami židovskou a křesťanskou po mnoho staletí.“ A 2. věta: „Židovská čtvrť je výjimečným svědectvím o kulturní tradici židovské diaspory ve střední Evropě.“ A já jsem přesvědčen, že tato specifikace je to nejpodstatnější, a to důležité, co je potřeba chránit, o čem je potřeba hovořit a co je potřeba vštěpovat i mladé generaci. Těm, kteří po nás, až my tu nebudeme, věřím pevně, budou pečovat o tyto památky.

Třebíčská památka je statkem sériovým, to znamená, že památky jsou územně odděleny. Skládá se ze tří komponent. První komponentou je židovská čtvrť, druhou židovský hřbitov a třetí komponentou bazilika sv. Prokopa. Tady je dlužno říci, že přestože se do názvu jak památky, tak té komponenty dostala pouze bazilika sv. Prokopa, tak součástí této komponenty třetí je dnes také celý valdštejnský zámek. Dříve to byl objekt benediktinského kláštera. Dnes v klášteře přestavěném na zámek sídlí Muzeum Vysočiny Třebíč, což je příspěvková organizace Kraje Vysočina.

Součástí komponenty je i objekt takzvaného předzámčí. Jedná se o budovy, které obklopují nádvoří zámku ze severní a ze západní strany. Tam se o vlastnictví dělí město Třebíč s farností Třebíč - zámek. Komponenty židovský hřbitov a bazilika sv. Prokopa jsou podle památkového zákona chráněny jako národní kulturní památky. Požívají tedy toho nejvyššího možného národního stupně ochrany. Naproti tomu židovská čtvrť je součástí městské památkové zóny. Městská památková zóna zahrnuje též celé historické jádro města Třebíče. Stavební fond židovské čtvrti tvoří 108 židovských domů včetně 2 nezastavěných parcel. A z těch 108 domů, 30 požívá ochrany jako nemovitá kulturní památka.

V roce 2018 se v Bahrajnu konalo zasedání Mezivládního výboru pro světové kulturní a přírodní dědictví a na základě doporučení tohoto výboru jsme v Třebíči podepsali Memorandum o spolupráci mezi správci všech tří komponent naší památky.

Byl to Kraj Vysočina, který je majitelem tohoto zámku (části komponenty bazilika sv. Prokopa), dále Římskokatolická farnost Třebíč - zámek jako vlastník samotné baziliky a části předzámčí, Židovská obec Brno, ta je vlastníkem židovského hřbitova v Třebíči a samozřejmě město Třebíč, které vlastní část objektu předzámčí. Židovská čtvrť má velmi roztržité vlastnictví, většina domů je v soukromém vlastnictví. Některé domy vlastní i město Třebíč, jednu ze synagog vlastní církev Československá husitská, takže ta majetková a vlastnická struktura je velmi bohatá a komplikovaná. Město Třebíč se tehdy zároveň ujalo a převzalo funkci správce celé té trebičské památky, jmenovalo site managera a ustavilo a organizuje jednání Steering Group řídící skupiny památky světového dědictví. Tato řídící skupina se poprvé sešla v červnu 2019 a od té doby snad s výjimkou covidových let se scházíme pravidelně každého půl roku a projednáváme tu praktickou stránku péče o naše světové dědictví. Řídící skupina každoročně aktualizuje a dohlíží na realizaci Akčního plánu statku světového dědictví - toho, co kdo plánuje a chystá, ať už se to týká údržby nebo obnovy stavebního fondu. Tyto plány se každoročně vyhodnocují, aktualizují a myslím, že se nám daří poměrně dobře koordinovat potřebnou péči.

V závěru ještě zmíním, že město Třebíč také významně finančně přispívá na obnovu celého stavebního fondu na území jednotlivých komponent. Poskytujeme povinné finanční spolupodíly z programu Regenerace městských památkových rezervací a městských památkových zón MK ČR, tak z programu Památky, což je program Kraje Vysočina a město Třebíč má zpracovaný také vlastní dotační program. Určitě je naší snahou, abychom dědictví našich předků, zachovali pro budoucí generace, ale vlastní tým, že je to zapsáno na světový seznam, to udrželi a zachovali pro celý svět. Děkuji za pozornost.

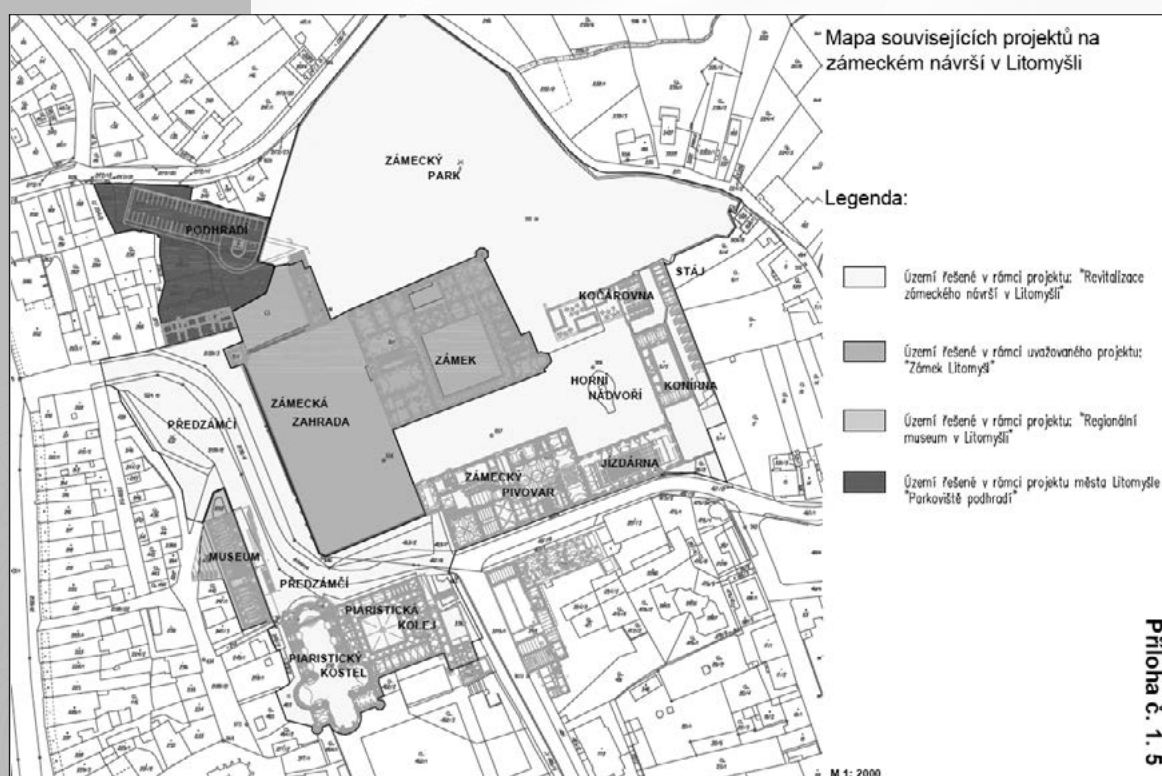
OŽIVENÍ PAMÁTKY UNESCO - Zámecké návrší v Litomyšli

Mgr. Daniel Brýdl LL.M.
starosta Litomyšl

Oživení památky UNESCO – Zámecké návrší v Litomyšli, aneb KDY KONČÍ HISTORIE?

Zámecké návrší v Litomyšli prošlo v posledních desetiletích velkými stavebními úpravami. Zásadní milníky pro zámek a okolní budovy (jízdárna, konírna, kočárovna a pivovar) byly:

- 1567 – Litomyšl získává Vratislav z Pernštejna
- 1568-1581 – výstavba reprezentativního zámku ve stylu italské renesance
- 1646 – přicházejí Trauttmansdorffové, barokní úpravy interiérů
- 1753 – zámek vyženil rod Waldstein-Wartenbergů
- 1796-1797 – vybudováno zámecké divadlo; přestavba pokojů v klasicistním stylu
- 1855 – panství kupují Thurn-Taxisové, kteří jsou posledními soukromými majiteli zámku
- 1945 – zabavení majetku státem
- 1962 – zámek prohlášen národní kulturní památkou
- 1989 – v 90. letech převod/restituce hospodářských budov a 1. nádvoří na město, zámek samotný zůstává NPÚ
- 1999 – areál zámku v Litomyšli zapsán na Seznam světového dědictví UNESCO

Od získání hospodářských budov byla ze samosprávy města Litomyšle patrná jasná vize „navrácení života do zámeckého areálu a okolí“. K její realizaci byla zapotřebí spolupráce s řádem piaristů, NPÚ, Univerzitou Pardubice (Fakulta restaurování), YMCA, festivalem Smetanova Litomyšl, státním archivem, diecézí, Pardubickým krajem a dalšími institucemi. Ke zhmotnění této vize bylo zapotřebí spousty jednání, přesvědčování, koordinace, projektů. Nakonec se městu nepodařilo zapojit do připravovaného projektu i NPÚ a zámek jako takový, ale desítky budov na tzv. zámeckém návrší postupně prošla opravami a našla nové využití. Opravy byly prováděny ve dvou etapách:

1. etapa – Oprava pivovaru

Hotel a konferenční sály – vznik EŠC (2000–2006) – dle návrhu arch. Josefa Pleskota byl vybudován z rozpadlého bývalého pivovaru (propadlé střechy, sklady stavebního materiálu....) hostel a hotelové pokoje, zázemí i jednací prostory Evropského školícího střediska YMCA i nové informační centrum.

OŽIVENÍ PAMÁTKY UNESCO - Zámecké návrší v Litomyšli

2. etapa – Revitalizace Zámeckého návrší

Oprava 11 objektů – vznik ZN p.o. (2007–2015)

Stavební obnova 11 objektů a ploch: zámecký pivovar, jízdárna, kočárovna, stáj, konírna, piaristická kolej, piaristický kostel, park, první a horní nádvoří, předzámčí (dnes Náměstí Václava Havla). Zrealizovány byly i nestavební projekty – Škola na zámku, Dětský program, Andělé na návrší, Centrum restaurování. Celkové výdaje obnovy dosáhly 394 mil. Kč, financováno bylo z programu IOP a ze státního rozpočtu. K tomu realizoval Pardubický kraj kompletní opravdu Regionálního muzea v bezprostřední blízkosti areálu Zámeckého návrší (investice s dotací celkem 86 mil. Kč).

Hlavním cílem projektu bylo oživení zámeckého návrší a jeho plnohodnotné zapojení do organismu města a regionu. Městu Litomyšli šlo především o smysluplné užívání mimořádně cenného areálu jako nadregionálního centra kultury, vzdělávání a společenského života. Součástí projektu je i několik celostátně ojedinělých programů.

K návrhům byly přizvány špičkové architektonické týmy, které se podělily o jednotlivé objekty (architekti Šépka, Hájek a Hradečný, arch. Štěpán, arch. Pleskot, arch. Burian a jejich týmy).

Více o architektonických záměrech a realizacích například na www.lam.litomysl.cz nebo na <https://www.litomysl.cz/turista#pamatky-architektura> či <https://www.zamecke-navrsi.cz/cs/m-52-mista-na-zameckem-navrsi>

Hlavní cíl snahy města byl naplněn: na Zámeckém návrší se konají každý rok stovky kulturních akcí, konferencí, přednášek, svateb, koncertů a výstav v prostorách pivovaru, jízdárny, chrámu, nádvoří....

Na Zámeckém návrší se každoročně koná národní festival Smetanova Litomyšl, ale proběhlo tam také například zahájení českého předsednictví v Radě EU 1.7.2022 za účasti vlády ČR a členů Evropské komise.

Zrealizováno bylo kompletní zázemí pro fakultu restaurování Univerzity Pardubice v bývalé piaristické koleji. Ve spolupráci se špičkovými architekty vznikly nové objekty i oceňované rekonstrukce: nová fakultní knihovna a městská obřadní síň, otevření Piaristického kostela, coworkingové centrum, konferenční sál v bývalé jízdárně, ubytovací kapacity, konferenční prostory včetně zázemí, veřejné prostory. Šlo o jedinečnou koordinovanou rekonstrukci a dostavbu dle návrhů prestižních českých architektonických kanceláří, s cílem vrátit obyvatelům města i turistům radost z návštěvy této jedinečné renesanční památky a jejího okolí.

Historickou výjimečnost shrnul arch. Josef Pleskot v textu „Velký příběh Zámeckého návrší, aneb kdy končí historie?“, na jehož samotný závěr napsal:

„Co je příjemnější? Žít v době, kdy změny nejsou potřebné, anebo v době, kdy je zapotřebí změny dělat? My jsme se ocitli v době, která měla povinnost úpravy provést. Udělali jsme to. Zdá se, že historie v naší době nekončí“.

HISTORICKÉ JADRO MESTA BARDEJOV - 23. rokov lokality SKD UNESCO

Mgr. Jana Ličková
město Bardějov

Historické jadro mesta Bardejov – 23 rokov lokality SKD UNESCO

Slovenská republika v marci 1993 pristúpila k Dohovoru o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva sukcesiou ako 134. členský štát po svojom osamostatnení. V súčasnosti na Zoznam svetového dedičstva bolo zapísaných šesť slovenských lokalít s kultúrnym dedičstvom: Banská Štiavnica a technické pamiatky okolia (1993), Levoča, Spišský hrad a pamiatky okolia (1993, rozšírenie 2008), Rezervácia ľudovej architektúry Vlkolínec (1993), Historické jadro mesta Bardejov (2000), Drevené chrámy v slovenskej časti Karpatského obľúka (2008) a v roku 2021 pribudla zatiaľ posledná lokalita vyhlásená na území troch štátov Nemecka, Rakúska a Slovenska, a to Hranice Rímskej ríše – Dunajský Limes (západná časť). Každá z týchto lokalít predstavuje iný výnimočný typ kultúrneho dedičstva, ktorý odráža rôznorodosť Slovenska. Spolu s Jaskyňami Aggteleckého krasu a Slovenského krasu tvoriacimi našu spoločnú lokalitu s Maďarskom (zápis 1995, rozšírenie 2000) a Karpatskými bukovými pralesmi a starými bukovými lesmi Nemecka (lokalita spoločná s Ukrajinou a Nemeckom, zápis 2007, rozšírenie v r. 2011), ktoré reprezentujú prírodné dedičstvo, má dnes Slovensko na Zozname svetového dedičstva 8 lokalít.

Počiatky Bardejova ako trvalo a kontinuálne osídleného miesta siahajú hlboko do minulosti, no najstaršia písomná správa, ktorá sa o ňom zachovala, pochádza až z roku 1241. Toto osídlenie patrilo nepochybne k najstarším v okolí. Svedčí o tom priaznivá zemepisná poloha Bardejova pri krajinskej ceste, jednej z hlavných vetiev diaľkovej obchodnej cesty spájajúcej Potisie s Baltom, starobylý názov a najmä sídlisková rozvinutosť už v prvej polovici 13. storočia.

Po devastačnom vpáde mongolsko-tatárskych vojsk pozýva uhorský kráľ Karol Róbert z Anjou v roku 1320 nemeckých kolonistov, aby sa usídlili v Bardejove. Z kráľovskej osady sa tak počas 14. storočia vyvinulo mesto, ktorému boli udelené rozsiahle privilégia zabezpečujúce jeho prosperitu.

Najväčší stavebný a hospodársky rozmach zažíva Bardejov v 14. a 15. storočí. Z tohto obdobia sa nám dodnes zachovali najhodnotnejšie architektonické i umelecké pamiatky a vzniká typický stredoveký ráz a štruktúra ulíc s domami na úzkych parcelách. Prispela k tomu nielen vysoká úroveň miestnych remesiel ako celku, ale najmä pozoruhodný rozvoj jedného z nich – plátenníctva. Remeslo sa svojou unikátnou organizáciou výroby, bielenia a predaja plátna zapísalo do uhorských a slovenských hospodárskych dejín. Na konci 15. storočia sa hospodárska prosperita Bardejova, ktorú podporovalo aj silné poľnohospodárske zázemie v podobe 14 poddanských dedín, prejavila vo veľkom stavebnom rozmachu. Bohaté mesto prikročilo najskôr k dobudovaniu svojho farského kostola sv. Egídia a doplneniu jeho interiéru o nové oltáre a na začiatku nasledujúceho storočia sa pustilo do výstavby reprezentatívnej budovy radnice v centrálnej časti námestia. Obidve stavby sú dodnes najväčšími dominantami Bardejova.

S urbanizačným rozvojom Bardejova v 14. storočí úzko súvisia počiatky mestského opevnenia. Už v roku 1352 kráľ Ľudovít I. prikázal Bardejovčanom opevniť mesto a zosilniť ho múrom a vežami. Opevňovanie Bardejova prebiehalo postupne. Pred koncom 14. storočia už stál po celom obvode mesta kamenný múr s niekoľkými baštami a tri hlavné mestské brány a obranyschopnosť systému posilňovala vodná priekopa. Na začiatku 15. storočia nastala druhá stavebná etapa jeho opevňovania. Veľkorysá dostavba a prestavba bardejovského opevnenia bola podmienená zahraničnou politikou kráľa Žigmunda voči Poľsku a husitským Čechám. Bola však aj reakciou na zdokonaľovanie vojenskej techniky a zavádzanie palných zbraní do výzbroje. Hlavný hradobný múr bol zosilnený murovanou ochodzou, predsunutou parkánovou líniou a vybudovaním ďalších bášť. Od prvej polovice 16. storočia v čase tureckého nebezpečenstva sa pozornosť zamerala na zdokonalenie opevnenia mestských brán vybudovaním predsunutých kruhových predbrání, tzv. barbakánov. Mestské opevnenie je aj v súčasnosti najväčšou kultúrnou pamiatkou lokality.

Hospodárska a stavebný rozvoj mesta Bardejov podnietil rozvoj kultúry a školstva. V nemalej miere sa o tento rozvoj zaslúžila reformácia, ktorú ochotne prijímal nemecký patriciát mesta. Bardejovský rodák

↑ Obr. 1: Plán mesta Bardejov, podľa C. Caspara, prekreslil M. V. Miškovský v r. 1880

Leonard Stöckel, žiak Martina Luthera a priateľ veľkého „učiteľa Nemecka“ F. Melanchtona, zostavil v roku 1549 prvé vieroučné články východoslovenských miest (Confessio Pentapolitana). Mesto Bardejov bolo v tomto období vyhľadávaným kultúrnym centrom Uhorska.

V Bardejove sa až do súčasnosti zachovalo obdivuhodné množstvo vzácných architektonických a umeleckohistorických pamiatok. Za to

↑ Obr. 2: Historické jadro mesta Bardejov v čase zápisu do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO. Zdroj: <https://whc.unesco.org/en/list/973/gallery/>

mesto paradoxne vďaka tomu, že po časoch rozkvetu a rozvoja nastúpilo obdobie stagnácie a úpadku, najmä tesne po skončení protihabsburských povstaní na začiatku 18. storočia. Bardejov následne doplatil aj na presmerovanie hlavných obchodných ciest a pozitívne zmeny v hospodárskej oblasti od 19. storočia sa ho dotkli už iba okrajovo. Vďaka minimálnej hospodárskej aktivite však zostala takmer neporušená celá centrálna časť mesta i s početnými huteľnými i nehnuteľnými pamiatkami, čo pre súčasný Bardejov predstavuje významnú devízu. V roku 1950 bolo historické jadro Bardejova s takmer súvisle zachovaným opevnením, vyhlásené za mestskú pamiatkovú rezerváciu. Tento akt sa stal pozitívnym impulzom pre jeho postupnú záchranu a komplexnú obnovu.

Historické jadro mesta Bardejov bolo zapísané na základe rozhodnutia 24. zasadnutia Výboru pre svetové dedičstvo pri UNESCO bolo 30. 11. 2000 do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva. Lokalita je zapísaná na základe kritérií iii a iv pod číslom 973.

HISTORICKÉ JADRO MESTA BARDEJOV - 23. rokov lokality SKD UNESCO

Kritérium iii) znamená, že opevnené mesto Bardejov je príkladom výnimočne dobre zachovanej hospodárskej a sociálnej štruktúry obchodných miest stredovekej strednej Európy;

Kritérium iv) znamená, že pôdorysný rozvrh, stavby a opevnenie Bardejova ilustrujú urbanistický komplex rozvinutý v stredovekej strednej Európe na významných uzloch obchodných ciest tohto obdobia, doplnený židovským suburbiom a synagógou z 18. storočia.

Prvým významným počínom v lokalite po jeho zápise do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO bola rekonštrukcia plochy Radničného námestia. Základným východiskom obnovy námestia bolo zachovanie jeho celistvého výrazu, komunikačného systému, zelene a všetkých iných pozitívnych momentov, ktoré sa v priebehu storočí na námestí vyvinuli. Nešlo o prezentáciu niektorej konkrétnej historickej, slohovej alebo časovej fázy námestia, ani o zakonzervovanie v duchu historizujúcich reminiscencií. Realizovaný záchranný archeologický výskum priniesol informácie o pôvodnom spevnení námestia riečnym

kameňom z rieky Topľa, čím bola zásadne nastolená požiadavka na prinavrátenie exaktne preukázaných hodnôt. Obnova sa ukončila v roku 2004.

← Obr. 3: Radničné námestie v súčasnosti. Zdroj: Mgr. J. Ličková

V tomto princípe sa odrážala aj obnova bočných ulíc, ktoré sú integrálnou súčasťou historického jadra mesta Bardejov. Z hľadiska estetizácie uličného interiéru jednotlivých ulíc a docieľenia ich vyššieho užívateľského štandardu bolo žiaduce zjednotiť celkový výraz týchto plôch a priestorov s výrazom Radničného námestia a vytvoriť výrazovo jednotný celok a odstránenie nevhodných zásahov prevažne z 20. storočia. Rekonštrukcii ulíc predchádzal archeologický výskum, ktorého výsledky v prípade mestského opevnenia boli plošne odprezentované v podobe priebehu hradobného múra, bašt a bránky. Obnova uličného interiéru nesporne vniesla kvalitu, ktorá slúži nielen v rovine praktickej, ale aj umocňuje vnímanie tohto malebného priestoru lokality UNESCO.

Počas 20 ročného statusu UNESCO prešli obnovou aj najhodnotnejšie stavby lokality.

← Obr. 4: Letecký pohľad na obnovujúcu sa časť opevnenia. Zdroj: J. Mačejovský

Mestské opevnenie v Bardejove je jedno z najzachovalejších fortifikačných systémov na Slovensku. Mesto Bardejov ako majoritný vlastník opevnenia si na základe architektonicko-historického výskumu a archeologického výskumu v roku 2006 zabezpečilo projektovú dokumentáciu jeho obnovy, čím vznikla celková predstava o riešení rekonštrukcie fortifikačného systému. Následne sa projekčne pripravovali jednotlivé úseky opevnenia v súlade s novými výsledkami archeologického výskumu. Najvýraznejšie zrekonštruovanými časťami opevnenia sú severovýchodný úsek s Renesančnou baštou, severozápadný úsek s Promenádnym parkom a južný úsek s Barbakánom hornej brány. Mesto Bardejov v súčasnosti zabezpečuje jednu z najkomplexnejších obnov fortifikačného systému na Slovensku.

← Obr. 5: Pohľad na severnú časť opevnenia. Zdroj: M. Duleba

Na radnici, postavenej v rokoch 1505–1511, ako na prvej stavbe na Slovensku bolo uplatnené renesančné kamenné tvaro

→ Obr. 6: Radnica pred rekonštrukciou. Zdroj: Krajský pamiatkový úrad Prešov

slovie, čím predstavuje táto národná kultúrna pamiatka celoslovenský význam. Centrálne situovaná stavba tvorí výraznú dominantu Radničného námestia, preto prístup k obnove jej exteriéru bol mimoriadne citlivý s cieľom prezentácie autenticity objektu. Počas reštaurovania sa odstránili nevhodné zásahy, ku ktorým došlo pri obnove v 80-tych rokoch 20. storočia. Boli odkryté a zreštaurované plochy s pôvodnou omietkou a zvyšné plochy boli doplnené omietkou identickou so zachovaným originálom. Radnica získala svoju pôvodnú farebnosť. Podrobným výskumom boli odkryté a prezentované významné nálezy stredovekých kamenných prvkov, ako ostenia okien, fragment portálu a pod. Obnova exteriéru radnice realizovaná metódou reštaurovania získala vzhľad, ktorý sa maximálne priblížil vzhľadu pri jej vzniku, čo bolo ocenené aj cenou Ministerstva kultúry – Kultúrna pamiatka roka 2007.

→ Obr. 7: Radnica – detail stredovekého okna Zdroj: Mgr. J. Ličková

Bazilika sv. Egídia, ktorá je najvzácnejšou gotickou stavbou mesta, sa pýši svojím unikátne zachovaným gotickým mobiliárom a najmä súborom 11 gotických krídlových oltárov. Bazilika za ostatných 20 rokov prešla rozsiahlym reštaurovaním akými bolo reštaurovanie stredovekých oltárov ako Oltár Panny Márie, Oltár sv. Ondreja, Oltár Panny Márie, sv. Erazma a sv. Mikuláša, Oltár sv. Kríža, Oltár sv. Barbory, Oltár sv. Apolónie, ale aj Stal lá, Katova lavica a Obraz Prebodnutie kopijou. Za komplexné reštaurovanie neskorogotického súsošia Golgoty, nástennej výmaľby a mobiliáru svätyne v Bazilike Sv. Egídia v Bardejove Ministerstvo kultúry odovzdalo ocenenie Kultúrna pamiatka roka 2010.

Reštaurovaním exteriéru a interiéru prešlo viacero významných objektov, ako renesančné Humanistické gymnázium situované za Bazilikou sv. Egídia, ale aj mnoho meštianskych domov v lokalite.

→ Obr. 8: Bazilika sv. Egídia. Zdroj: Mgr. J. Ličková

Mesto Bardejov bolo vo svojich dejinách vždy multikonfesným mestom, kde sa stretával rímskokatolícky rítus s gréckokatolíckym. V 16. storočí prešlo ako jedno z prvých uhorských miest na evanjelickú vieru a súčasťou mesta bola aj židovská komunita. Po bitke pri Moháči v roku 1526 boli židovskí obyvatelia Uhorska vyhnaní z miest a nútení žiť za ich hranicami. V skladbe obyvateľstva Bardejova sa začali židia výraznejšie presadzovať od 1. štvrtiny 18. storočia a v Bardejove sa usídlili v severozápadnej časti mesta za hradbami. Tzv. Židovské suburbium bolo postavené v súlade s Talmudistickými predpismi veľa mlynskeho potoka. A prestalo slúžiť svojmu účelu v roku 1949. Od roku 1950 objekt synagógy bol využívaný ako sklad pre stavebný materiál a sklad chemických hnojív. Celý areál chátral a došlo až k zbornteniu niektorých častí stavieb.

HISTORICKÉ JADRO MESTA BARDEJOV - 23. rokov lokality SKD UNESCO

↑ Obr. 9: Gotická kalvária.

↓ Obr. 10: Oltár narodenia Pána (detail) Zdroj: Mgr. J. Ličková

Po zápise historického jadra mesta Bardejov do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO bola upriamovaná pozornosť odbornej verejnosti na havarijný stavebno-technický stav areálu židovského suburbia. Unikátne zachované Židovské suburbium tvoriace komplex židovských rituálnych stavieb pozostáva z Veľkej synagógy, domu zhromaždenia (hebr. bet hamidraš), rituálneho kúpeľa (hebr. mikve), expanznej veže a kotolne. V minulosti sa nachádzal v areáli aj rituálny bitúnok, ktorý sa nezachoval, ale na jeho mieste vznikla rekonštrukčná kópia. Tieto budovy slúžili duchovným a komunitným potrebám ortodoxnej židovskej komunity. Postupne sa začalo s obnovou

Veľkej synagógy s uplatnením konzervačnej metódy a reštaurovania. Obnova bola ocenená viacerými cenami ako CEZAAR 2017 – cena za architektúru (Laureát v kategórii Obnova a prestavba) a Fénix-Pamiatka roka 2017 udelená Ministerstvom kultúry SR. Obnovou Veľkej synagógy sa docielilo prinavrátenie tohoto centra do kultúrneho života Bardejova.

V súčasnosti prebieha v areáli židovského suburbia rekonštrukcia objektu bet midraš a verme, že aj ostatné objekty komplexu sa dočkajú takejto citlivej obnovy.

Historické centrum mesta Bardejov si zachovalo mimoriadne vysokú mieru autenticity. Vďaka minimálnym zmenám v urbanistickej štruktúre a zachovaní historickej architektúry vytvára malebný obraz mesta, ktorý bol viackrát vyhodnotený ako najkrajšie mesto Slovenska. 20-ročný status UNESCO podmienilo viacero významných obnov historických stavieb, ktoré podporili génus loci lokality.

↑ Obr. 11: Veľká synagóga so zboreným rizalitom pred obnovou.

↑ Obr. 12: Veľká synagóga po obnove. Zdroj: Mgr. J. Ličková

↑ Obr. 13, 14: Interiér Veľkej synagógy po obnove. Zdroj: Mgr. J. Ličková

Bibliografia

- [1] http://www.pamiatky.sk/Content/Data/File/unesco/vyhlasenie_Bardejov.pdf
- [2] LUKÁČ, G. – ULIČNÝ, M.: Záchranný výskum na lokalite Radničné námestie v katastri mesta Bardejov v roku 2001. Pamiatkový ústav 2002
- [3] CÁP, Ľ. – GOMBOŠ, P.: Reštaurátorský výskum fasád nehnuteľnej národnej kultúrnej pamiatky Radnica v Bardejove. 2005
- [4] HARČAR, P. – ULIČNÝ, M.: Bardejov – Bazilika sv. Egídia. Výskumná dokumentácia z archeologického výskumu vo svätyni baziliky v rokoch 2008-2009. Pamiatkový úrad SR. 2017
- [5] MARTON, P. – KUTNÝ, M.: Neboj sa, ja som s tebou... Svidník: Tlačiareň svidnícka, s.r.o., Svidník, 2020. s. 137 ISBN 978-80-89755-76-9
- [6] Kolektív autorov: Pamiatková rezervácia Bardejov - Zásady ochrany pamiatkového územia – Aktualizácia. Prešov, 2009
- [7] LIČKOVÁ, J.: Obnova a reštaurovanie synagógy. In: ARCH, 3/2017. EUROSTAV. s. 31-35

CO BYLO PŘED UNESCO

MVDr. Pavel Heřman

Co bylo před UNESCO

Dobrý den, dámy a pánové, jsem rád, že mohu promluvit na této dnešní konferenci. Slavíme 20. výročí zápisu mezi památky UNESCO. Vybíral jsem si téma, které má přiblížit to, co předcházelo tomuto zápisu. Nebudu hovořit o zápisu samém ani o památkách UNESCO jako takových, ale o tom co bylo předtím, co hrozilo a co se naštěstí nestalo, ale také o tom, co se podařilo. Je to takový zvláštní pocit stát se součástí historie. Já jsem se do Třebíče přistěhoval v roce 1979 a teď mi promiňte trochu osobní vzpomínky, ale bez nich to nejde, protože vše, co se týká památek, je vždy osobní.

První na co jsem v Třebíči narazil, bylo židovské město a židovský hřbitov. A protože jsem v té době intenzivně fotografoval, začal jsem fotografovat židovský hřbitov a nadělal jsem tam stovky a stovky obrázků. Dá se ovšem říci, že jsem fotografoval „do šuplíku“, protože o snímky v podstatě nebyl zájem. Udělal jsem kolekci obrázků, kterou jsem nachystal pro jednoho z příslušníků Židovské obce z Prahy, který cestoval do Kanady a sliboval, že sežene nějaké finanční prostředky, takže chce nějakou fotodokumentaci. Takže jsem udělal poměrně velký balík zvětšenin, ale už jsme o dotyčném nikdy neslyšeli, o fotkách taky ne. Takže to zmizelo všechno v nenávratnu, a když jsem přihlásil fotografie do soutěže, tak mi řekli: „No fotky jsou to pěkný, ale to téma! Hřbitovy a ještě k tomu židovské.“ A tak to šlo zase do

↓ Ulice L. Pokorného před konečnou úpravou (1996).

↑ Dokončovací práce na lávce pro pěší (1996).

stoupy. Dnes mám v šupletí stovky záběrů ze židovského hřbitova, které už dnes nikdo neudělá, protože jsou z let osmdesátých. Ruku v ruce s fotografováním hřbitova přišla i práce, kterou skupina nadšenců pod vedením primáře Františka Veselého na hřbitově dělala. Hřbitov se nachází na místě, které je obklopeno novou zástavbou a vzhledem k tomu, že tehdy měl poměrně starou a chatrnou zeď, tak sloužil jako dětské hřiště a vlastně jako džungle, která prorůstala mezi náhrobky. Pan primář Veselý zorganizoval skupinu lidí, která začala tu zeď renovovat, aby tam nebyl „volný“ přístup. Pak jsme tam taky káceli náletové dřeviny, protože já jsem původně vyučený dřevorubec, tak jsem

tam s motorovou pilou kácel keře a stromky a ochránci přírody mi chodili nadávat, že ničím hnízdiště pro ptáky, bez ohledu na to, že to ničilo židovský hřbitov. 80. léta v Třebíči to byla léta, kdy se stavěly Dukovany, kdy se překotně stavěla sídliště a kdy nic nikomu nebylo svaté, protože bylo potřeba tam udělat komunikaci, tam zbourat kus města, a to se taky realizovalo. Zbourali velkou část předměstí Stařečka, zboural se pivovar, zbourán byl kopec s hasičárnou, zbouraly se domy na Komenského náměstí. A historické jádro města bylo zhruba ze čtvrtiny narušeno. Podobný osud čekal i židovské město, které vlastně bylo taky součástí vnějšího města. Celé městské jádro, tak uniklo zkáze

jenom z těch důvodů, že by tam složitě zakládali novou výstavbu, protože paneláky se staví těžko na štěrkovém podmáčeném podloží a díky přírodě, která tam toto vytvořila, se stavba odložila, a pak se už nikdy nerealizovala. Mezitím jsme chodili na židovský hřbitov, který se nám podařilo dostat do podoby blízké nynější. Některé náhrobky jsme tam napřimovali, vegetaci jsme zregulovali, zeď byla v pořádku. A pak přišel rok 1989, kdy já jsem se shodou okolností stal starostou města. Protože jsem měl zkušenost se záchranou židovského hřbitova a i s tou skupinou, která tam chodila, jsme měli potřebu zachránit to, co z historických částí města dosud existuje.

CO BYLO PŘED UNESCO

Měli jsme v té době vynikající spolupráci s mladým začínajícím architektem Jaroslavem Klenovským, který nám byl nápomocen, jak radami, tak vlastníma rukama, tak jsme měli určitou představu o tom, co je potřeba s památkami do budoucna dělat. To se pak stalo hlavní částí našeho prvního volebního programu. Musím přiznat, že první zastupitelstvo bylo velmi vstřícné, a když jsme hledali průsečíky našich zájmů, tak jsme se shodli, že záchrana památek v Třebíči je opravdu důležitá a město, protože má historický charakter, nemůže zůstat takové polozničené a rozvrhané a musí se s tím něco udělat. Takže nastala doba, kdy jsme první volební období dávali dohromady záměry. Vznikl Fond Třebíč, vznikla funkce městského architekta, to byl pan Lubomír Herzán, který se stal velmi významným člověkem, který v těchto věcech byl jediným odborníkem, protože většina nás zvolených politiků o urbanismu nevěděla vůbec nic. My jsme nevěděli, co je stavební zákon a jaké jsou stavební předpisy, natož památkové, které se navíc ještě v té době měnily. No a tak jsme si vytkli za cíl zachránit židovské město. Židovský hřbitov už poměrně vypadal přijatelně, já vám ukážu několik obrázků, z těch historických záběrů, kterých mám doma stovky, ale tohle jsou některé vybrané.

↓ Pohled na severní část ženské galerie Zadní synagogy.

↑ Vyvrácený náhrobek ve staré části židovské hřbitova.

↓ Pohled na starou část židovského hřbitova – náhrobky se ztrácejí ve vegetaci (náletových dřevinách).

POSTAVENÍ A VÝZNAM SOUBORU TŘEBÍČSKÝCH PAMÁTEK v rámci Seznamu světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO

Ing. arch. Jaroslav Klenovský
Židovská obec Brno

POSTAVENÍ A VÝZNAM TŘEBÍČSKÉHO SOUBORU PAMÁTEK V RÁMCI SEZNAMU SVĚTOVÉHO KULTURNÍHO A PŘÍRODNÍHO DĚDICTVÍ UNESCO

K dnešnímu dni obsahuje Seznam světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO celkem 1157 položek, z toho zhruba 900 se týká kulturního dědictví, mezi nimi se nalézá též 16 lokalit z České republiky. Třebíč přibyla v r. 2003 jako 12. republiková položka.

Při vší úctě k hodnotám baziliky sv. Prokopa to nebyla ona, co bylo těžištěm třebíčského návrhu, neboť katedrál, chrámů a kostelů jsou na seznamu UNESCO desítky, kdežto židovská čtvrť jedna jediná: tím byl dochovaný celek židovské čtvrti se dvěma synagogami a blízkým hřbitovem.

Zkusme analyzovat, nakolik a v jakých souvislostech jsou zařazeny židovské pamětihodnosti v onom prestižním seznamu toho nejcennějšího mezi světovými kulturními památkami k dnešnímu dni. Synagoga a židovský hřbitov v seznamu UNESCO explicitně nejsou obsaženy ani jediná, (kromě určité výjimky, o níž se zmíním později), židovská čtvrť pak pouze třebíčská. Jistě, můžeme argumentovat tím, že řada židovských čtvrtí, synagog a hřbitovů je vlastně předmětem zvýšeného zá-

↓ Celek fronty náměstí židovské čtvrti (ghetto nuovo) v Benátkách.

↑ Zimní vzhled náměstíčka židovské čtvrti (Szeroka ulica) v Krakowě-Kazimierzi.

jmu tím, že se nalézají v areálu historického centra města pod ochranou UNESCO. To je příklad mnoha cenných historických měst, jako jsou z větších celků Benátky (I) a Krakow-Kazimierz (PL), z menších celků, složených povětšinou z pouhých ulic, odkud byli zpravidla Židé vypovězeni již před mnoha staletími a domy za tu dobu prošly přestavbami, pak města: Ávila (E), Cáceres (E), Córdoba (E), Segovia (E), Toledo (E), Avignon (F), Strassbourg (F), Quedlinburg (D), Regensburg (D), Salzburg (A), Ferrara (I), Siena (I), Syrakusy (I), Verona (I), Rhodos (GR), Dubrovnik (HR), Split (HR), naše Telč, Zamość (PL), Lvov (UA).

Z historických důvodů lze nalézt židovské čtvrti pouze na území Evropy a kolem Středozemního moře, jinde Židé v minulosti buď nepobývali nebo tam nebyli segregováni. O dnešním stavu židovských čtvrtí zvaných mellah v arabském prostředí v severní Africe, zvláště v Maroku – zbylí Židé byli odtud vypuzeni místním arabským obyvatelstvem po 2. světové válce – máme příliš málo zpráv a jejich fragmenty jsou těžko dostupné. Dá se ale předpokládat, že tyto někdejší židovské čtvrti jsou součástí chráněných medin v Essaouiře, Fezu, Marrákeši, Meknesu, Rabatu a Tetuanu.

Ze židovského města v Praze zbylo po asanaci v letech 1896-1911 šest synagog, starý hřbitov a židovská radnice. V Římě židovskou čtvrť asanovali v letech 1886-1904 a zbylo tam jen pár zákoutí. Ve Florencii byla někdejší čtvrť (tehdy již slam chudiny) zcela přestavěna koncem 19. století, v Mantově demolována v r. 1904. Ve Vilniusu

POSTAVENÍ A VÝZNAM SOUBORU TŘEBÍČSKÝCH PAMÁTEK v rámci Seznamu světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO

zůstaly po zničení za 2. světové války a v následných letech ruského komunismu pouze solitéry několika domů. Staré město v Jeruzalémě se skládá ze čtyř čtvrtí (křesťanské, arménské, židovské a muslimské), ale tamní princip zástavby je v nich zhruba stejný vyjma rozdílných božích domů. V Bardejově si vystavěli Židé tzv. suburbium na předměstí (tedy leží mimo vymezený areál UNESCO), stejně tak byly situovány na předměstí židovské čtvrti v Istanbulu na Galatě a ve Lvově.

Všechno to dosud byly výhradně lokality chráněné na seznamu UNESCO. Ale kromě toho existuje řada dalších - nechráněných menších souborů židovských čtvrtí, které si zasluhují pozornost: uvedme lokality Castelo de Vide (P), Girona (E), Granada (E), Cavaillon (F), Eisenstadt (A), Sopron (H), Černovcy (UA), Trani (I), Korfu (GR), Džerba (TN), Izmir (TR), Goa a Kočín (Indie). V Budapešti v městské čtvrti z konce 19. století a 1. pol. 20. století žilo většinově židovské obyvatelstvo dobrovolně a násilně zde bylo segregováno až nacisty, tedy v pravém slova smyslu to nebyla židovská čtvrť našeho pojetí. Zcela obdobně také existovala novodobá sídliště s většinově židovským obyvatelstvem v Paříži-Le Marais, v Londýně-East Endu a v New Yorku na Lower East Side. Připomeňme ještě, že jiné významné celky ve 20. století zanikly – Soluň při obrovském požáru 1917, Varšava a Frankfurt n. M. zničeny za 2. světové války, z dopravních důvodů byla zbořena židovská čtvrť v Amsterdamu ve 30. letech a v Bratislavě v 60. letech 20. století.

V r. 2019 bylo na seznam UNESCO zaneseno osm významných děl amerického architekta F. L. Wrighta, ovšem nikoli jeho pozoruhodná synagoga Beth Shalom v Elkins Park v Pennsylvánii.

A konečně v r. 2020 přibyl z Německa na seznam UNESCO soubor židovských památek tří měst v Porýní – Speyer, Worms a Mainz (zvány akronymem ŠUM podle prvních písmen hebrejského názvu měst). Přiznejme rovnou, že jde hlavně o historickou připomínku významného trojměstí pro židovskou minulost Německa, představovanou v popisu jako „kolébka evropského židovství v 11.-14. století“, odkud ovšem byli ve 14.-15. století Židé vypovězeni. Malý židovský areál se ve Speyeru nalézá v jižní části centra a přiléhají k němu ulice Judengasse a Judenbadgasse s několika dávno přestavěnými obytnými domky. Soubor sestává z rozlehlého muzea Schpira, někdejší ješivy, zbytku synagogy ze začátku 12. století (zničena v r. 1689) a z velmi zajímavé hloubené rituální lázně, starý středověký hřbitov byl zničen.

Historie židovského osídlení Wormsu sahá až do 11. století. Židovská čtvrť se synagogou se nalézala na severovýchodním okraji jádra a byla kompletně zničena za 2. světové války. Synagoga však byla natolik ceněná, že ji Němci do roku 1961 kompletně obnovili jako kopii, včetně sousedního tzv. Raschi-hausu, kde je umístěn městský archiv. Poblíž je přístupná opět pozoruhodná hloubená lázeň - mikve. Navazující Judengasse obsahuje výhradně novodobou zástavbu. Za západními městskými hradbami se prostírá židovský hřbitov zvaný Heiliger Sand (=Svatý písek), vůbec nejstarší v Evropě, založený v letech 1076-7.

V Mainzu, česky Mohuči, se středověká židovská čtvrť nalézala severozápadně centra, dnes na místě stojí pouze památník čtvrti a staré synagogy. Ještě dále na místě novější synagogy vypálené v r. 1938 (Synagogen-platz) byla vystavěna v r. 2010 moderní synagoga s ko-

↑ Průhled uličkou židovské čtvrti v Třebíči od penzionu Joseph k městské věži.

munitním centrem podle návrhu architekta Manuela Herze. Nejstarší hřbitov na Mombacher Strasse ve čtvrti Hartenberg zvaný Judensand (= Židovský písek) obsahuje 1500 náhrobků z 11.-19. století. A to je vše.

K jakému závěru tedy v naší analýze dojdeme?

I po 20 letech od zápisu zůstává areál židovské čtvrti v Třebíči jedinou položkou svého typu v seznamu UNESCO a zcela unikátní ukázkou sevřeného historického ghetta, jež zůstalo dodnes za šťastných okolností takřka intaktně dochováno. Čili potenciálními konkurenty Třebíče by teoreticky mohly být pouze židovské čtvrti v Benátkách a Krakově-Kazimierzi, ovšem ty už jsou obě chráněny jako součásti celého historického jádra těchto měst.

V době zápisu v r. 2003 byla třebíčská židovská čtvrť v seznamu UNESCO unikátním druhem kulturní památky, přičemž tehdy se jednalo o asi 700 položek celkem. Dnes po dvaceti letech je těch položek téměř dvakrát více, ale Třebíč si – jak jsme zjistili analýzou, nadále udržela svou exkluzivitu. Jiná věc je, že platí zákonitost, že stále vzrůstajícím počtem památek v seznamu se snižuje kredit těchto statků, čili každý z nich není už tak výjimečný, tak exkluzivní, tak prestižní, stává se jedním z mnoha. Zkrátka a dobře, podle mě by UNESCO mělo ve vlastním zájmu s dalšími zápisy velmi, velmi šetřit.

KULTURNÍ DĚDICTVÍ TŘEBÍČE – potenciál synergického efektu

Mgr. Dita Limová

vedoucí odd. vztahů UNESCO, MK ČR

Kulturní dědictví Třebíče – potenciál synergického efektu

Památka Židovská čtvrť a bazilika svatého Prokopa byla zapsána na Seznam světového dědictví před dvaceti lety jako výjimečný doklad soužití a výměny hodnot mezi židovskou a křesťanskou kulturou v průběhu mnoha staletí; a zároveň jako doklad kulturních tradic spojených s židovskou diasporou ve střední Evropě.

Shodou okolností se před dvaceti lety také zrodila Úmluva o zachování nemateriálního kulturního dědictví (2003), která svým způsobem vyvažuje určitý nepoměr v rozproštění nemovitých památek světa tím, že vytváří další seznam – Reprezentativní – živých tradic.

Živé tradice se udržují ve všech kulturách, v různých prostředích, a některé z nich přímo souvisejí s památkami světového dědictví. Jsou příkladem provázanosti různých forem kulturního dědictví.

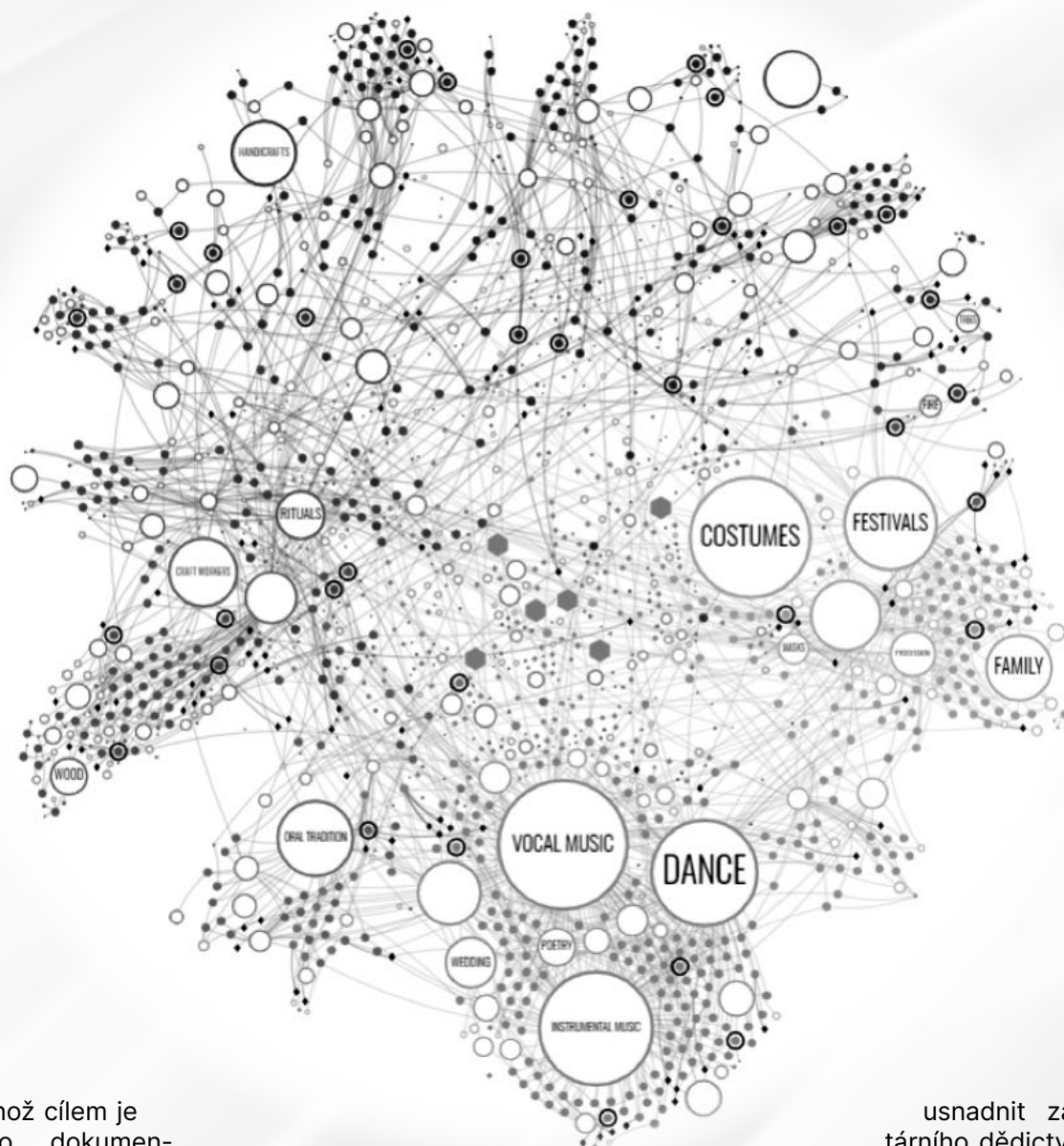
Kulturní dědictví lidstva je souhrnem kulturních statků, které je možné rozdělit na nemovité památky a lokality, hmotné památky – umělecká díla a předměty kulturní hodnoty, a kulturní projevy, které zahrnují i tradice zděděné po našich předcích. Sem patří kulturní tradice, sociální zvyklosti, obřady, dovednosti spojené s tradičními řemesly, interpretační umění a znalosti a zvyklosti týkající se přírody a vesmíru.

Význam nemateriálního kulturního dědictví spočívá v bohatství znalostí a dovedností, které s ním souvisí, v jeho sociálních funkcích a v kulturním významu, které jsou dále předávány z generace na generaci. Nemusí dokazovat nějakou mimořádnou hodnotu nebo unikátnost. Jde o inkluzivní kulturní dědictví; může být jednou z variant obecně rozšířeného prvku, který se přizpůsobil prostředí, ve kterém se vyskytuje, nemusí dokazovat svou specifičnost. V dnešní globální současnosti, kdy často (znovu) objevujeme znalosti našich předků, přináší i ekonomickou hodnotu – zvláště v poslední době je v mnoha zemích patrný důraz na lokální produkty a tradiční výrobky.

Česká republika zapsala na Reprezentativní seznam zatím osm položek. Jedna z nich je spojena i s městem Třebíč. Odehrává se tu totiž festival Třebíčské loutkářské jaro, a právě Loutkářství na Slovensku a v Česku je onou zapsanou tradicí. Loutkové divadlo je kulturní a společenský fenomén, který dodnes naší společností rezonuje.

Podmínkou zápisu na Reprezentativní seznam je inventarizace takového projevu na národní úrovni. V Třebíči je pověřeným pracovištěm pro inventarizaci živých tradic kraje Vysočina Muzeum Vysočiny Třebíč, a na krajském seznamu je jich zapsáno zatím deset. Vzhledem k židovské historii města, je možné, že časem bude identifikován i nějaký projev židovské tradice, např. kulinářské. Právě zviditelnění tradic přispívá k posílení sounáležitosti a hrdosti na lokální specifika a k jejich udržování.

Inspirací může být aktuálně připravovaná nominace Translokačních plánů židovského osídlení, které se úzce vztahují i k Třebíči, do mezinárodního registru dalšího úspěšného programu UNESCO Paměť

světa, jehož cílem je světového dokum- nit k němu přístup k doku- šovat povědomí široké veřejnosti

zapsáno téměř 500 položek. Na seznamu případných dalších nominací České republiky jsou i tyto situační plány představující soubor neobyčejné hodnoty, podávající obraz vnitřního rozvoje sídel a jejich topografii a dokumentují hospodářský a sociální stav židovského obyvatelstva v českých zemích.

usnadnit zachování tárního dědictví, umož- mentárnímu dědictví a zvy- o jeho významu. Dnes je na něm

Kulturní dědictví je důležitou součástí našich životů, a kulturní programy UNESCO nám ukazují cestu, která vede k lepšímu porozumění významu tohoto dědictví ve všech jeho aspektech, a tedy k jeho lepší ochraně pro budoucí generace. Výročí 20 let od zápisu výjimečných památek Třebíče na Seznam svě- tového dědictví tak může být i příležitostí zhodnotit, co dalšího dělá Třebíč unikátním místem k životu a jak může mezinárodní uznání, které se místním pamětihodnostem dostalo, podpořit ekonomické pří- ležitosti, udržitelný rozvoj cestovního ruchu, ale především povědomí obyvatel o hodnotách, které je obklopují a které spoluvytvářejí.

SEZNAM SVĚTOVÉHO DĚDICTVÍ a Česká republika

Ing. arch. Věra Kučová

vedoucí oddělení s mezinárodním statutem NPÚ Praha

Seznam světového dědictví a Česká republika

Tento příspěvek má za cíl uvést letošní oslavy 20. výročí zápisu komplexní světové památky „Židovská čtvrť a bazilika sv. Prokopa v Třebíči“ na Seznam světového dědictví do obecnějšího kontextu.

V úvodu je vhodné připomenout, že naší památková péči a ochraně přírody bylo umožněno nominovat významné části kulturního a přírodního dědictví na Seznam světového dědictví až od roku 1990 (po společenských změnách roku 1989), tedy až dlouhých 18 let poté, kdy byla formulována mezinárodní Úmluva o ochraně světového dědictví (1972), na základě které se Seznam světového dědictví (dále také jen „Seznam“) začal sestavovat a jejíž úctyhodné 50. výročí vzniku si také v těchto měsících připomínáme.

Právě v době hodnocení našich prvních nominací se přitom rozdělila někdejší ČSFR na Českou republiku a Slovenskou republiku. Návrh na nominaci trebičských byl oficiálně zařazen na Indikativní seznam ČR v roce 2001; relativně brzy, v roce 2002 byla předložena k hodnocení podrobná dokumentace a proběhlo její hodnocení a v červenci 2003 na 27. zasedání Výboru pro světové dědictví byl zápis vyhlášen.

Málo se zdůrazňuje, že státy mají napomáhat sestavovat Seznam jako pestrý vzorník toho nejvýznamnějšího, co lidstvo a příroda v historii vytvářely a s tímto zadáním společně budovat reprezentativní, vyvážený a věrohodný, Seznam světového dědictví, optimálně vyvážený i v rámci jednotlivých regionů. V tomto ohledu lze uvést, že Česká republika odpovědně doporučené typologické bohatosti přispívá. V rámci našich aktuálních 16 položek je 15 povahy kulturní a v tomto počtu jsou historická jádra měst, významné architektonické a umělecké solitérní památky různého časového období, části kulturní krajiny komponované, hornické či specificky formované pro chov exkluzivního plemen koní).

Světové dědictví v Třebíči jako tzv. sériová památka (tedy s několika územně nespojitými částmi) je zajímavou kombinací více typů stavebního dědictví. Základem je jedinečná urbánní struktura hustě osídlené židovské čtvrti se všemi typickými stavbami, (tedy synagogami, rabínským domem, školou atd. a k ní patřící, typicky odděleně „za městem“ ležící židovský hřbitov). Téma soužití různých kultur a tradic, akcentované v definici výjimečné světové hodnoty významně obohacuje bazilika sv. Prokopa, architektonicky nejceněnější část někdejšího benediktinského kláštera. Světový status této části Třebíče byl v roce 2018 rozšířen na celý areál zámku včetně přilehlých budov předzámčí.

Je také vhodné připomenout, že památky světového dědictví jsou jakými „vlajkovými loděmi památkové péče a ochrany přírody“ a měly by tedy být i nejlepšími reprezentanty svého typu v rámci země.

Na památku zapsanou na Seznamu světového dědictví je „více vidět“ nejen na národní úrovni, ale je oprávněně předmětem zájmu světové veřejnosti a vždy je také jasnější, jak daný stát naplňuje obecné závazky, které jsou v Úmluvě o ochraně světového dědictví definovány.

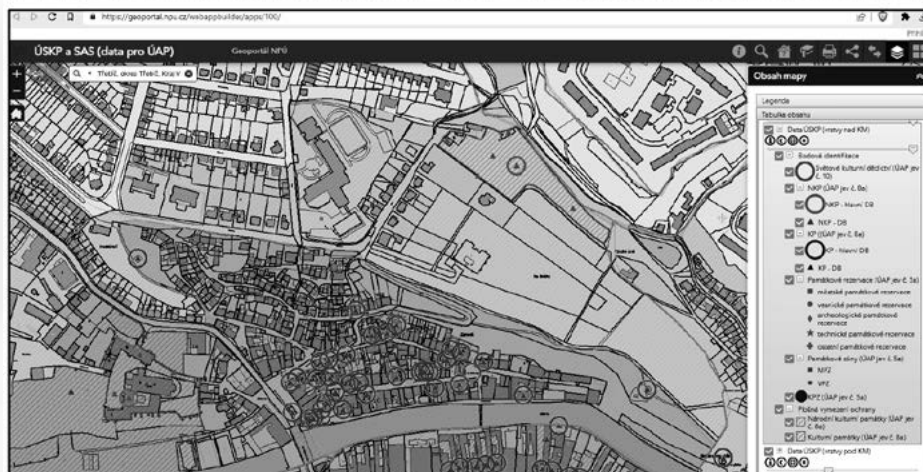
Dovolím si zde proto více přiblížit některé informační aplikace Národního památkového ústavu. V posledních desetiletích budujeme tematicky bohatý Integrovaný informační systém památkové péče (dále IISPP), který je vybaven jak vzájemnými vazbami mezi jednotlivými databázemi i odborným geoportálem, ale pomocí klíčových slov umožňuje také filtrovat nejrozličnější témata typologicky i podle územní příslušnosti památkového fondu.

V Památkovém katalogu NPÚ je v IISPP prezentován v detailu celý Ústřední seznam kulturních památek (ÚSKP), viz: <https://pamatkovykatalog.cz/uskp>, kdy celá část určená nemovitému fondu je veřejně přístupná, movité památky pak (z bezpečnostních důvodů) ve vyhrazeném režimu pro dotčené úřady a příslušné pracovníky.

Třebíčské památky na Seznamu světového dědictví reprezentují židovské stavební a architektonické dědictví našich zemí i obecněji. V ÚSKP je aktuálně (2023) vedeno 70 kulturních památek v typologii „synagoga“; pouze jediná synagoga má status národní kulturní památky (NKP), a sice středověká Staronová synagoga na Starém Městě Pražském. Židovských hřbitovů je jako kulturní památka vedeno 213, pouze dva židovské hřbitovy mají status NKP (pražský na Starém Městě a v Třebíči) a tak bychom mohli pokračovat.

Méně je zatím v širší veřejnosti znám památkový geoportál Národního památkového ústavu, rovněž součást IISPP, viz <https://geoportal.npu.cz/web>. Je koncipován jako spojitá mapa celé ČR, v níž se v různém měřítku se zob-

→ Geoportál NPÚ a Třebíč
V různém měřítku se zobrazují
památkově chráněné objekty
a památkově chráněná území.
<https://geoportal.npu.cz/web>

SEZNAM SVĚTOVÉHO DĚDICTVÍ a Česká republika

razují jednotlivé památkově chráněné objekty a památkově chráněná území. Systém umožňuje přepínání do více tematických map, případně připojení jiných mapových služeb (vrstev), umožňuje i export vybraných výřezů do pdf, takže je k dispozici jak pro různé operativní a odborné činnosti.

Pro světové dědictví má NPÚ vytvořenu i samostatnou část webu, takže jsou na jednom místě k dispozici jak prostupy do IISPP, tak i na web Centra světového dědictví, viz: <https://www.npu.cz/cs/pamatkovava-pece/pamatkovy-fond/pamatky-s-mezinarodnim-statusem/trebic>. Celý systém je stále otevřený dalšímu zkvalitňování.

Památky na Seznamu světového dědictví mají také velký potenciál pro užší mezinárodní spolupráci, výměnu zkušeností a příkladů dobré praxe s dalšími místy, která mají v definici své výjimečné světové hodnoty podobné charakteristiky. Židovské památky jsou součástí i několika našich dalších památek urbanistické povahy (zejména Praha) na Seznamu nebo v jejich širším okolí; nelze pominout ani rodinu Tugendhatových, bez jejichž velkorysého zadání by nevznikla vila v Brně.

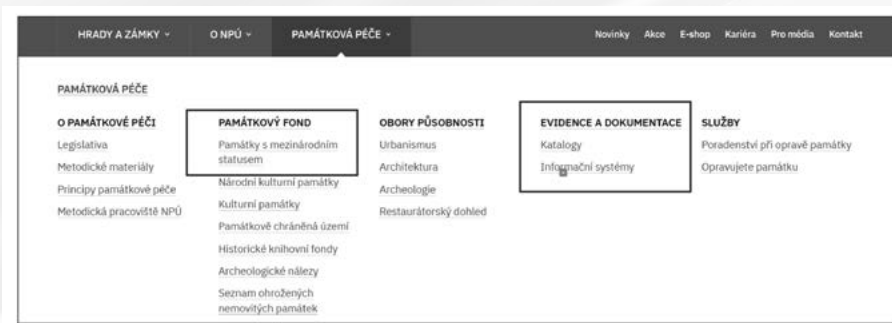
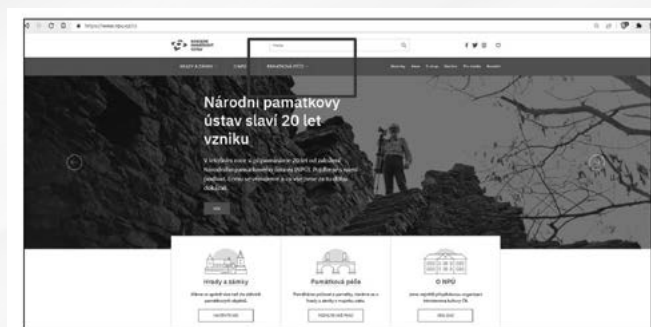

→ Geoportál NPÚ
a Třebíč

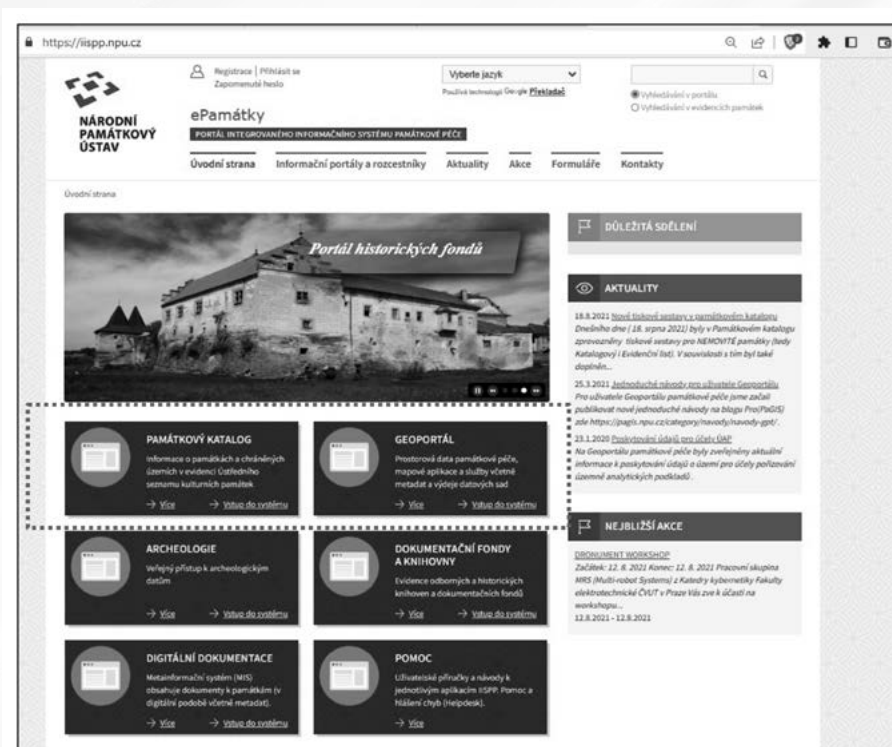
Integrovaný systém památkové péče umožňuje také přepínání do více tematických map, případně připojení jiných mapových služeb (vrstev).

Podle potřeby umožňuje export vybraných výřezů do pdf.

↑ Národní památkový ústav
– zdroj informací (včetně svět. dědictví) <https://www.npu.cz>

↑ Památkový fond – web NPÚ
<https://www.npu.cz/cs>
<https://iispp.npu.cz/>
<https://geoportal.npu.cz/web>

Rovněž aktuálně posuzované téma „Žatec a krajina žateckého chmele“, zahrnuje množství staveb židovských podnikatelů a obchodníků na Pražském předměstí Žatce, které jsou pro význam projektu zásadní, nepochybně je i velká synagoga v historickém jádru města. V nominální dokumentaci je tematizován hlavně proces pěstování a zpracování chmele, vybrané pasáže samozřejmě souvislosti s židovskou komunitou a její historií v Žatci uvádějí.

Příspěvek Ing. arch. Klenovského v tomto sborníku detailněji přibližuje další památky světového dědictví s dochovanými památkami židovské historie i stavebního a uměleckého hmotného dědictví, takže toto téma je připomenuto pouze krátce. Ze zahraničí je zajímavý zájem o nominace židovských památek ve Spolkové republice Německo: V roce 2021 byla na Seznam zapsána série ShUM Sites of Speyer, Worms and Mainz, která je výjimečným svědectvím o diasporickém životě židovské komunity od 10. století, neboť tamní památky se datují k počátkům židovské historie mimo oblast Středomoří. Kromě toho má SRN na svém Indikativním seznamu další dvě místa, kde je židovské stavební dědictví primárním atributem hodnot: V Hamburku Židovský hřbitov Altona na Königstraße, s podtitulem „Sefardská sepulkrální kultura 17. a 18. století mezi Evropou a Karibikem“. Druhým záměrem je Stará synagoga a Mikve v Erfurtu, s upřesněním „Svědectví každodenního života, náboženství a historie města mezi změnou a kontinuitou.“

PÉČE O PAMÁTKY V KRAJI VYSOČINA

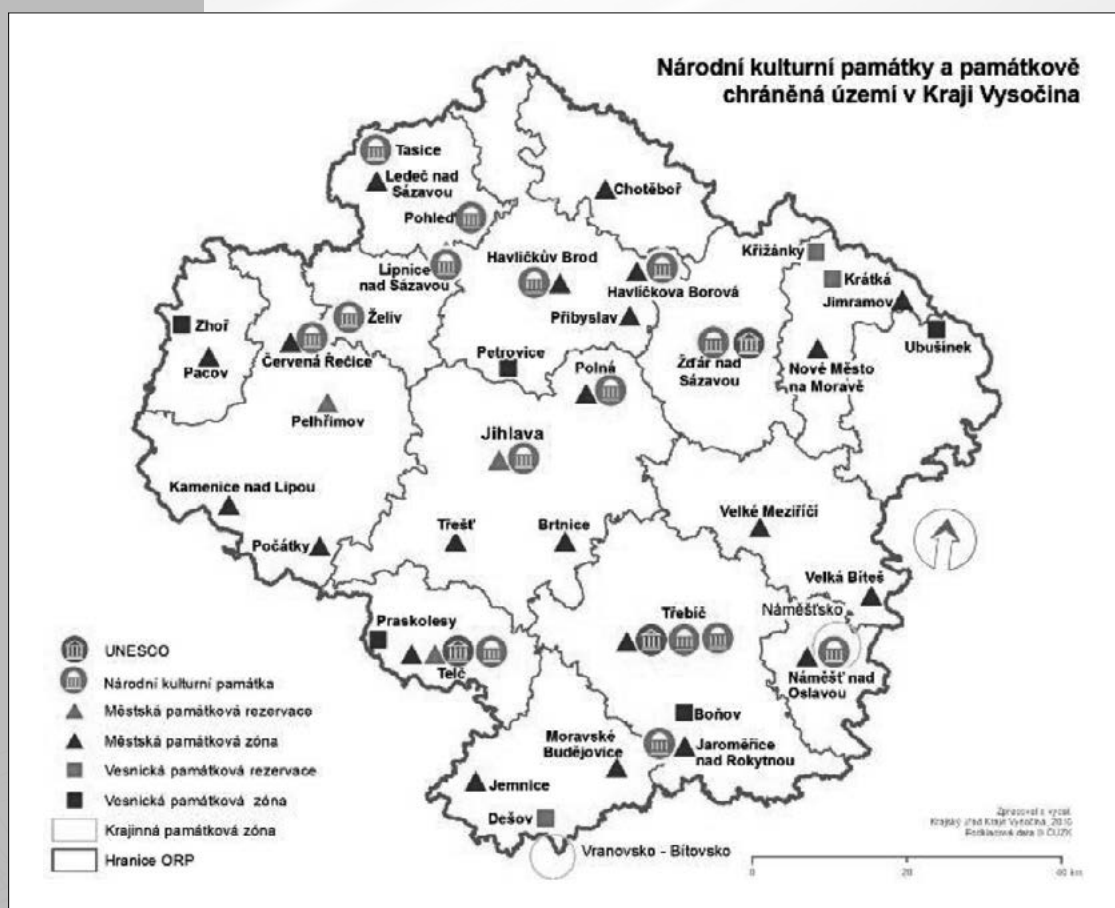
Ing. Ladislav Seidl, MBA

*vedoucí odboru kultury, památkové péče a CR,
KrÚ Kraje Vysočina*

Peče o památky v Kraji Vysočina – vlastnictví zavazuje

Kraj Vysočina disponuje nesmírně bohatým a silným kulturním potenciálem, dlouholetými kulturně historickými tradicemi, množstvím jedinečných památek, z nichž mnohé přesahují svým významem hranice regionu. Na prestižní Seznam světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO jsou zapsány tři památky. Skupinu nejvýznamnějších památek doplňuje 15 nemovitých národních kulturních památek a tři movité národní kulturní památky, na území kraje najdeme šest památkových rezervací a 25 památkových zón a téměř 3 000 nemovitých kulturních památek.

V posledních dvou letech bylo na území kraje úspěšně ukončeno šest rozsáhlých projektů obnovy národních kulturních památek (NKP), na které bylo z fondů EU vyčleněno cca 530 mil. Kč. Zachránit se po-

Památky na Seznamu světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO

Telč, historické jádro města

Žďár nad Sázavou, poutní kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře

Třebíč, židovská čtvrť a basilika sv. Prokopa

Národní kulturní památky - nemovité
Rodný dům Karla Havlíčka Borovského
Zámek Telč
Kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře
Zřícenina hradu Lipnice nad Sázavou
Zámek Jaroměřice nad Rokytinou
Zámek Náměšť nad Oslavou
Klášter s kostelem sv. Prokopa v Třebíči
Židovský hřbitov v Třebíči
Kostel sv. Jakuba Většího v Jihlavě
Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Polné
Štáflova chalupa v Havlíčkově Brodě
Klášter premonstrátů v Želivě
Sklářská huť Jakub v Tasicích (Bělá)
Michalův statek v obci Pohled'
Zámek v Červené Řečici
Národní kulturní památky - movité
Soubor gotických soch z období krásného slohu v českých zemích
Svatá Kateřina z Jihlavy (kamenná socha)
Jihlavská Pieta (kamenné sousoší Panny Marie s mrtvým tělem Ježíše Krista)
Přemyslovský krucifix z Jihlavy

vedlo unikátní kupoli kostela sv. Markéty v Jaroměřicích nad Rokytinou, jenž je současně nosnou konstrukcí ohromující interiérové barokní nástropní fresky oslavující patronku kostela, ve velkém rozsahu proběhla rehabilitace fasád kláštera premonstrátů v Želivě, současně s obnovou glazované pálené krytiny na střeše kostela sv. Jakuba Většího v Jihlavě se uskutečnila kompletní rekonstrukce výjimečně dochovaného krovu z roku 1539, rovněž do finále dospěly práce na obnově jedinečné barokní stavby poutního kostela sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře ve Žďáru nad Sázavou a z velké části byl obnoven zámek Červená Řečice s hodnotnou sgrafitovou výzdobou. V povědomí veřejnosti nepochybně utkvěla nedávno ukončená obnova renesančního zámku v Telči vč. rozšíření nabídky prohlídkových tras. S připomenutím si obnov areálu zámku v Třebíči a kostela Nanebevzetí Panny Marie v Polné uskutečněných v programovacím období 2007-2013 je nyní po kompletní rekonstrukci více než polovina NKP na území kraje, s bonusem jejich přístupnosti veřejnosti.

Souběžně s finančními prostředky EU využívají NKP (např. Štáflova chalupa v Havlíčkově Brodě, Michalův statek v Pohledí), ale zejmé-

na kulturní památky možnost čerpat příspěvky na obnovu z fondů MK ČR nebo kraje. Pozitivně lze hodnotit nastavenou možnost kombinace finančních prostředků z několika dotačních programů, čímž se přispívá nejen k jejich efektivnějšímu využití, ale zejména ke zkrácení lhůt při obnově kulturního dědictví. Kraj Vysočina v rámci Fondu Vysočiny na úseku památkové péče disponuje dvěma stabilními dotačními tituly:

UNESCO (alokace 1,05 mil. Kč) slouží k spolufinancování péče o památky UNESCO ve městech Telč (historické jádro), Třebíč (Židovská čtvrť a bazilika sv. Prokopa) a Žďár nad Sázavou (Poutní kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře). Výše příspěvku ročně činí pro každé město 350 tis. Kč

PAMÁTKOVÉ CHRÁNĚNÁ ÚZEMÍ (alokace 1,6 mil. Kč) zaměřený na revitalizaci historických center měst. Přispívá k zachování architektonicky cenných objektů nacházejících se na území památkových rezervací a zón, které nebyly prohlášeny za kulturní památky

PAMÁTKY (alokace 15,5 mil. Kč) stěžejní program zaměřený na podporu obnovy kulturních památek s podprogramem na zpracování předprojektové dokumentace (stavebně historické průzkumy, restaurátorské, stratigrafické, mykologické, dendrochronologické,...), čímž přispívá k připravenosti a realizovatelnosti samotných oprav památek.

V letech 2004-2023 vydal Kraj Vysočina na obnovu kulturních památek ve vlastnictví jiných subjektů cca 300 mil. Kč, což generovalo celkové náklady ve výši

PÉČE O PAMÁTKY V KRAJI VYSOČINA

850 mil. Kč a vyhověl více než 2 000 žádostem. Opakující se situace, kdy požadavky vlastníků každoročně cca o třetinu převyšují alokované prostředky, vedla pro rok 2024 k návrhu na navýšení finančních prostředků o 4 mil. Kč (na 19,5 mil. Kč).

Kraj Vysočina nevystupuje pouze v roli poskytovatele dotací, ale sám je vlastníkem 25 památkově chráněných objektů, ke kterým přistupuje s péčí řádného hospodáře. V 11 objektech sídlí kulturní instituce muzea či galerie (např. zámky Třebíč, Nové Město na Moravě, hrady Kámen, Roštejn, měšťanské domy v Jihlavě), zbývající objekty slouží příspěvkovým organizacím kraje na úseku sociálních služeb (např. zámky Budkov, Věž, Nové Syrovice) nebo školství (např. škola v Bystřici nad Pernštejnem reprezentuje moderní architekturu 60. let 20. století). Při financování technologicky i rozsahem náročnějších obnov usiluje kraj o získání prostředků z fondů EU, čehož dokladem je několik úspěšně realizovaných projektů:

Zámek Třebíč. Projekt s celkovými náklady cca 140 mil. Kč byl zaměřený na rozšíření a celkové zkvalitnění prezentačních možností a nabídky služeb návštěvníkům Muzea Vysočiny Třebíč. Výsledkem je obnovená národní kulturní památka (od roku 2018 součást památky UNESCO) a 4 nové expozice (realizace 2010-2014).

Hrad Roštejn. Projekt s celkovým rozpočtem 69,5 mil. Kč, cílem bylo prostřednictvím nových muzejních expozic a s nimi související stavební obnovy hradu zpřístupnit a prezentovat sbírkové předměty Kraje Vysočina ve správě Muzea Vysočiny Jihlava (realizace 2016-2021).

Centrum tradiční lidové kultury v Třebíči. Projekt s celkovými náklady ve výši téměř 20 mil. Kč zaměřený na ochranu a rozvoj tradiční lidové kultury. V prosinci 2019 se na statku v centru města Třebíč otevřelo Centrum tradiční lidové kultury (realizace 2016-2021).

Obnova kaple Panny Marie Bolestné v obci Kámen. Projekt za 22 mil. Kč byl financován výhradně z rozpočtu kraje. Do vlastnictví získal kraj raně barokní kapli vnímanou jako integrální součást hradu Kámen (rodinná hrobka majitelů) v roce 2018 a následně proběhla celková obnova vč. restaurování barokního mobiliáře (realizace 2019-2022).

Na obnovu kaple od roku 2023 navazují dvě investiční akce související s hradem Kámen. Rehabilitací hmotového a vizuálního ztvárnění někdejšího objektu bývalého pivovaru z 19. století vznikne nové současným standardům odpovídající návštěvnické centrum Hradu Kámen (pokladna, občerstvení, kancelář správy hradu) financované z rozpočtu kraje nákladem 30 mil. Kč.

Rozsáhlejší druhá akce spojená s hradem je již jedním z projektů podaných krajem do IROP 2021-2027:

Hrad Kámen. Stavební obnova památky včetně realizace nových expozic jednostopých vozidel československých provenience. Rozpočet 105 mil. Kč, dotace 68 mil. Kč.

Edukační centrum a zázemí Muzea Vysočiny Jihlava. Obnova objektů v městské památkové rezervaci Jihlava a vytvoření adekvátních prostor muzea pro edukační a odbornou činnost. Rozpočet projektu ve fázi projektování 109 mil. Kč, max. dotace 68 mil. Kč.

↑ Hrad Roštejn.

Horácká galerie v Novém Městě na Moravě. Rekonstrukce bývalého hospodářského objektu zámku a jeho transformace na depozitář plastik a skla. Rozpočet 32,5 mil. Kč, max. dotace 27,6 mil. Kč.

Systematická finanční podpora přináší pozitivní výsledky, jež se odráží i ve zlepšení stavebně-technického stavu památkového fondu. V seznamu ohrožených památek vedeném Národním památkovým ústavem je na území kraje evidováno 13 objektů. Ty zastupují necelé 0,5 % památkového fondu kraje, který ve srovnání s ostatními kraji svojí početností osciluje uprostřed řebříčku. Postavení Kraje Vysočina v této oblasti vyznívá v celorepublikovém srovnání značně pozitivně. Na seznamu se nacházejí i objekty, které momentálně procházejí obnovou (např. hrobka Pallaviciniů v Jemnici). Další objekty zatím na svoji záchranu čekají (most v Petrávči, barokní vila v Telči, starý zámek v Košetcích), některé se pomalu mění v torza, ale že i zde může dojít k pozitivnímu zvratu, ukazuje příklad obnovy kovárny v Dolní Věžnici, na kterou byl již vydán demoliční výměr.

Přestože dostatek finančních prostředků na údržbu a obnovu patří k základním pilířům, nikdy by nemohla být rekultivace dědictví našich předků úspěšně realizována bez iniciativy a osobního nasazení vlastníků, dobrovolných občanských iniciativ podporujících ochranu a zachování památek nebo angažovanosti jednotlivých měst a obcí. Příkladů dobré praxe nacházíme na území našeho Kraje Vysočina hodně, vzpomeňme alespoň náročnou obnovu mlýna v Trhonicích

u Jimramova nebo zdařilé revitalizace objektů v židovské čtvrti v Třebíči. Ocenit odpovědný přístup vlastníků se snaží Kraj Vysočina prostřednictvím ankety Zlatá jeřabina - cena za nejlepší kulturní počin roku v kategoriích Kulturní aktivita a Péče o kulturní dědictví, která v roce 2024 oslaví 20. výročí.

Péče o naše společné kulturní dědictví je především odpovědnost, nikdy nekončící proces. S nabytými statky se zavazujeme pečovat, zachovat a předat je v co nejlepší formě nastupujícím generacím. Na Vysočině se to daří, to dokazují i změny, které se za posledních 20 let udály v Třebíči, ve městě, kde památky žijí, vzkvétají, přinášejí potěšení, ve městě, kde pochopili, že dědictví předků zavazuje.

unesco

Židovská čtvrť a bazilika
sv. Prokopa v Třebíči

Vydalo Město Třebíč v roce 2023
při příležitosti 20. výročí zápisu
Židovské čtvrti a baziliky sv. Prokopa v Třebíči
na Seznam UNESCO.

Textové a obrazové podklady jsou dodány
od samotných autorů příspěvků.

- DESIGN/SAZBA -
Relative design, s.r.o. / Jan Donée

©2023 Město Třebíč

MINISTERSTVO
KULTURY